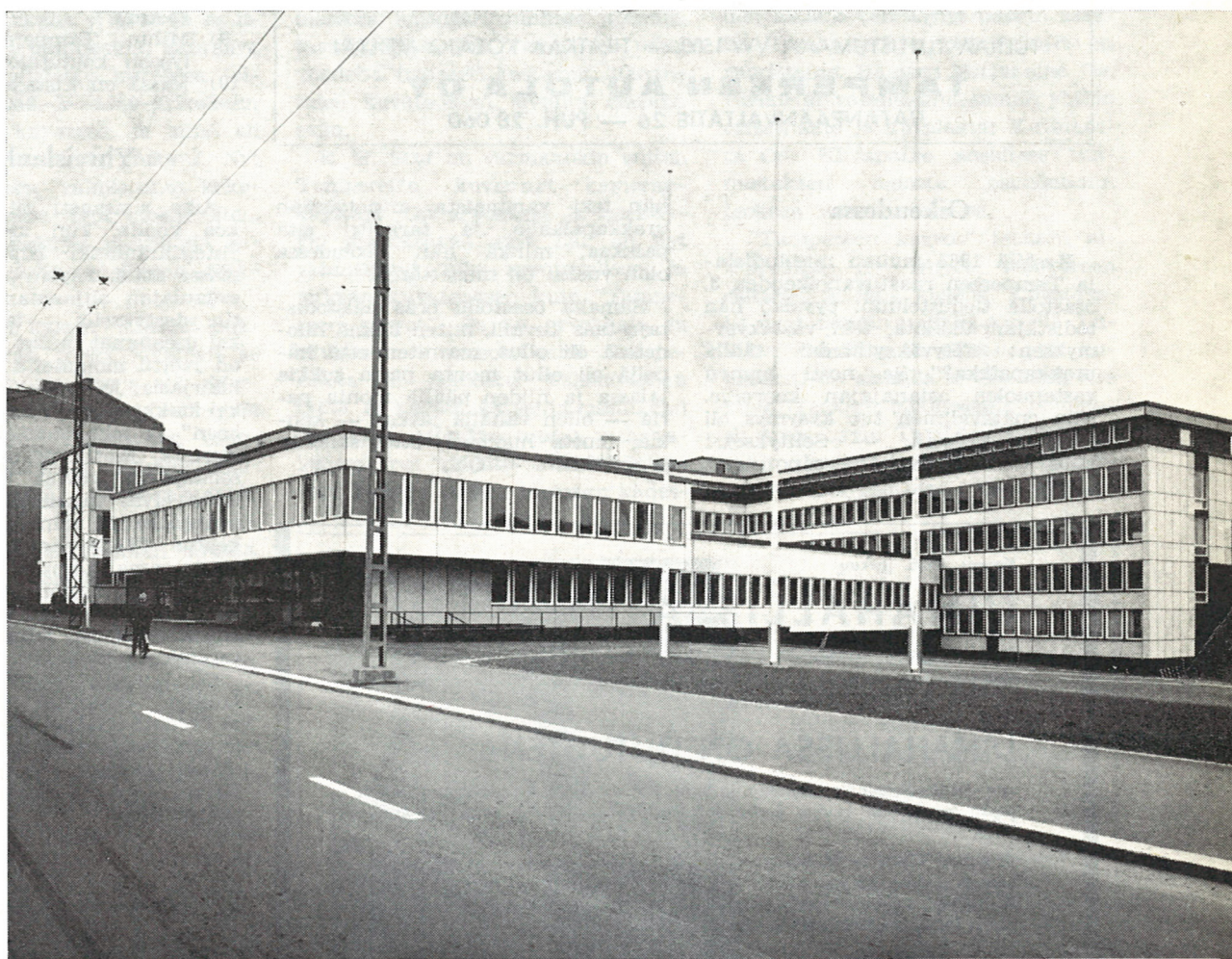

Tammerkoski

Tampereen uusi poliisitalo otetaan käyttöön. (Kuva: E. M. Staf)

N:o 9
1963

Hinta
1 mk

● Tampereen linja-autoasema 25-vuotias ● Kaupin urheilupuiston odotuksessa ● Tampereen entisajan saunat muistojen valokeilassa ● Tiiliruukinkatu ● Tampereen puutarhaneuvos ● Muistelmia, kaskuja.

T a m m e r k o s k i kehotti keväällä lukijoitaan panemaan paperille muistojaan tamperelaisista saunoista. Niillähän on ollut oma osansa tamperelaisessa elämäkuvassa, ominaisena piirteenään se seikka, että niissä kaikki kansa kylpi yhdessä ja yleensä melkoisessa ahtaudessa. Sitä mukaa kuin kaupunkia rakennetaan uudelleen, vanhan ajan saunat häviävät ja siirrytään käyttämään talojen omia saunoja.

Kirjoituskilpailumme herätti lukijoissa suurta kiinnostusta, sillä sen tuloksena saapui 20 kirjoitusta. Useat niistä sisältävät hyvin elävää saunakuvausta. Samalla kun kaikki kirjoittajat saavat kiitoksemme, palkitsemme erikseen seuraavat kirjoittajat, joitten kuvaukset on arvioitu nasevimmiksi:

1) Aili Saario (Willgrenin saunassa), 2) Klaara Kaukola (Patruunin saunassa), 3) Erkki Kivi (Suutari vihtoi itsensä pyörreksi), 4) Emil Kivikoski (Saunajuttua Armonkalliolta), 5) Anna Rientola (Haapasen saunan muistoja) ja 6) Arvo Ollgren (Tamperealaisia saunoja).

Aikaisemmin olemme jo julkaisseet muutamia saunakirjoituksia, tässä numerossa julkaisemme 8 kirjoitusta ja myöhemmissä numeroissa edelleen lisää.

Muistoja Tampereen kansansaunoista

AILI SAARIO:

LAPSENA WILLGRENIN SAUNASSA

Noin 70 v. sitten, pikku tyttönä, en kaivannut saunaa, koska äiti kylvetti meidät lapset isossa saavissa. Vesi oli suloisen lämmintä ja siinä oli hauska samalla leikkiäkin ja kun lisäksi tuli puhtaaksi mielestäni helposti, ei tarvinnut mitään saunaa. En silloin ajatellut, että saavissa-pesukaan ei ollut äidille niinkään helppoa, koska hänen oli kannettava vesi kaivosta.

Tietysti silloin saunoja oli Tampereella. Saunakulttuurissa oli paljon toivomisen varaa eikä hygieniää paljoa ajateltu. Saunat olivat "yh-teisiä", so. miehet, naiset ja lapset kävivät samanaikaisesti samassa saunassa. Kun muutimme Puutarhakatu 16:een ja me lapset aloimme kasvaa, niin että saavissa oli hankala enää pestä, vaikka meillä oli keittiön seinässä pumpattava vesi-johdotkin, aloimme käydä Willgrenin saunassa Espiksen varrella Satakunnankadun tuollapuolen. Matka oli pitkä meistä lapsista, vallankin paluumatka, mutta jaksoimmehan sen kävellä muut paitsi nuorin veli, jota

viettiin vauvuissa. Kulkueemme muistutti vähän Rajamäen rykmenttiä, kun mukana oli kaikkien saunavaatteet ja lakanat. Äiti valitsi aina "hyvän päivän", tiistain tai torstain, jolloin saunassa oli vähemmän väkeä eikä ollut kupparia. Muistelen, että siihen aikaan puhuttiin usein ylä- ja alakuusta ja että kaikki onnistui paremmin "yläkuulla".

Kun nyt tulemme Willgrenin portille, näemme, että sauna on piharakennuksessa, koska rapun pielessä on ämpäreitä ja vihtoja hyvinä kyltteinä niillekin, jotka ensi kertaa tulevat. Avatusta ovesta virtaa raskas ilma vastaamme, mutta menemme sisään, koska olemme tulleet saunomista varten. En koskaan mielelläni mennyt saunaan, josta muistan vastenmielisen likaisten vaatteiden ja ihon pilaaman ilman pukuhuoneessa ja hirveän kuumuuden lavolla saunassa. Edessämme on nyt iso huone, joka on keskeltä jaettu kahtia harmaalla verholla, jonka keskellä on oviaukko. Tämä puoli on miestenpuoli, koska miehiä istuu penkeillä, mikä riisumistouhussa, mikä Aatamin puvussa puuskuttaen ja hikoillen punaisena. Hyvät ovat olleet löylyt! Katossa öljylamppu valaisee sopivasti. Pöydän takana istuu saunanomistaja, jolle käydään maksamassa saunamaksu ehkä 10 p. lapsilta puolet, niinhän sitä sanotaan. Nurkassa on saavi juomavettä,

jonka reunalla riippuu yhteinen "kuuppa". Pöydällä on kaljakannu, josta myydään halukkaille lasittain kaljaa.

Maksettuaamme painumme verhojen taakse riisuutumaan. Katto-lamppu valaisee myös naisten puolelle. Siellä on penkkejä ja kaksi sivustavedettävää sänkyä, joihin äiti voi laskea pienemmät lapset siksi aikaa, että voi kiskaista vaatteet yltään. Kun nyt olemme riisuutuneet, lähdemme jännittävään saunaan. Avaamme oven ja paksun höyryn joukosta tuskin erotamme pientä öljylamppua seinässä ja "passaria", saunan haltijaa ja valtiasta. Hän lyö löylyä pyynnöstä ja pyytämättä, hän huuhtelee vapautuneet ämpärit ja hautoo vihdat "seuraavalle". Hän auttelee lapsia ylös lavolle ja nostaa ämpäriäkin lavon reunalle. Lavo on yksi yhtenäinen, johon raput nousevat keskeltä käsipuineen. Vasemmalla on miesten puoli ja oikealla naisten ja lasten. Siinä sitä sitten ollaan yksissä lämpösissä. Yleensä joku miesten puolella määrää, minä verran löylyä heitetään, usein on

joku "sankari", jota oikein pelätään. Lapsille se on kärsimystä.

Muistan miten tukan pesu otti koviille ja pikku veljeni, joka itki siinä vieressä: "onko timmittä taipuaa". Joka tapauksessa vihdat heiluivat ja lehdet lentelivät ympäri. Lavon alla sitten oikein saippuoiitiin ja huuhdeltiin ja oltiin valmiit pukeutumaan.

Kaikesta alkeellisuudestaan huolimatta se oli kuitenkin sauna, jota tarvittiin ja käytettiin paremman puutteessa. En kuitenkaan käsitä, miksi ei esim. voitu järjestää joka toista päivää naisille ja lapsille, että ujoimmatkin olisivat saaneet olla omassa rauhassaan ja vähemmässä löylyssä.

Kerran satuin tulemaan "kuppasaunaan" ja olin saada shokin, kun näin läheltä sen tohtoroimisen. Lavon alla istui penkillä potilas selkätäynnä sarvia ja lattialla juoksi verivirtoja, niin että oli vaikeata päästä niiden yli. "Kuppari" touhusi portillaansa kimpussa, irroitti välillä sarvia ja naputteli veitsellään palkan pieniä haavoja täyteen ja imi taas sarven kiinni. Ihmettelen, että ei siinä touhussa tullut enempää verenmyrkytyksiä, ja mitä traumoja lapset voivat saada nähdessään tällaista. Vasta myöhempi aika on saanut muutoksen aikaan parempaan päin.

ERKKI KIVI:

SUUTARI VIHTOI ITSENSÄ PYÖRRYKSIIN

"SAUNAAN, SAUNAAN", me mukulat huusimme kun isä sanoi: "Pysytellään pois kotonurkissa, ettei tarte haeskella, kohta lähretään saunaan. Ja muistakaa pojat, ei sitten ereltä lähretä juokseen. Yhressä mennään, jalka äite saa noi pullat uunista pois." "Kyllä mennään, mennään, mutta ei tässä ny hevosen selässä olla, keritään sitä viä", äitikin sanoo asiaan ja on olevinaan vähän vihainen. Mutta ei äiti vihainen ollut, olihan vain sellaista perheenäidin kiiruun kiireyttä.

Työn täyteen viikon huippukoh-ta on näin taasen edessä. Pullat jäävät kyökin pöydälle peitteen alle, odottamaan perheen paluuta saunasta. Kun isä ja äiti lähtevät, on äidillä kassissa puhtaast alusvaatteet ja muut tarpeelliset kapisteet, isällä taasen vihdat kädessä.

Lähtötouhut nähdessään pojat kiellosta huolimatta juoksevat portista ulos ja alas Osmonmäkeä, Pinninkatu 14:n portista sisään, yli pihan ja rinnakkain saunan ovesta sisään. Hätimmiten sanoimme päivää ja sitten ylös parvelle.

Parvi oli saunan yläpuolella oleva pukuhuone. Se oli tarpeellinen lisätilla, kun varsinaiset pukuhuoneet olivat hyvin ahtaat. Tuonne parveen eivät kuitenkaan vanhemmat ihmiset useinkaan menneet, koska sinne oli hyvin jyrkät ja liukkaat betoniportaat. Olimme pyytäneet isältä luvan mennä sinne, syystä että siellä sai olla omin nokkinensa ja vähän peuhata. Tämä sauna oli silloin Rantasen mamman sauna. Mamma oli mukava ja leppoisa ihminen. Aina hänellä oli pienimmille lapsille essun taskussa jotakin hyvää, karamellia tai pipperkakko. Kun Mäkisen rouva tulee pikkupojan kanssa saunaan ja tervehtii, niin mamma kysyy heti: "No eikös Mäkinen ja tyttö tullutkaan." "Kyllä myöhemmällä, mutta kun tyttö on kipeä, täytyy jäädä sen kanssa." Sitten kun isä Mäkinen myöhemmin tulee ovesta sisään, niin toteaa mamma: "Tulihan se Mäkinenkin sentän saunaan." "No joo, eihän se pyhäkän ilman saunaa, täytyy sitä löylyt sentän lauantaina."

Näin mamma tuttujen asiakkaitten kanssa tuttavallisesti jutteli.

VANHAT SAUNAT, niinkuin tämäkin, oli jaettu siten, että naisilla ja miehillä oli eri pukuhuoneet, mutta pesuhuone ja lauteet olivat yhteiset kaikille. Eikä se mitenkään vaivaksi käynyt, sellainen oli yleinen tapa ja siihen oli totuttu. Lauteille oli tehty kahdet portaat, ja oli muodostunut sellainen tapa, että toista porrasta käyttivät naiset yksinomaan ja toista vain miehet. Se oli luonnon kastijako. Paras mitä

Saunalaulu

*Himmeä, rauhaisa ilta
hämyyn jo peittyä maa.
Ja vaaroilta kaukaisilta
ruskot vain kajastaa.*

*Tuoksu lämpimän saunan
ilmassa lehahtaa.
Unohdan arkisen kaunan
juhla mieleeni saa.*

*Matalan uksen jo avaan
suojiisi astun taas.
Kiihkeän lämpösi havaan
kuuntelen kuiskintaas.*

*Suloisen suot sinä hetken
saunani lämpöinen.
Vihdytät kulkijan retken
kaikista parhaiten.*

*Juhlistat illan aaton
suurien sunnuntain.
Eessäni näen taas saaton
tuhanten saunojain.*

Katri Rantala

tästä saunasta muistan, oli sen saunottaja, Linkin mamma, kipakka, pieni, ehkä puolentoistametrinen, ja vanhanpuoleinen nainen. Hiukan kireäotteinen mutta asiallinen "passari". Tarkkaan hän seurasi, ettei mitään kurittomuutta tapahtunut. Vallankin meitä poikia, joilla siihen aina oli jonkun verran halua. Jos saunaan tuli joku ensikertalainen vieras, joka ei tiennyt tavoista, niin mamma touhusi heti vihdan ja ämpärin tulokkaalle. Jos asiakas oli mies, niin mamma heitti tittelit pois ja touhusi kovasti puhuskellen: "Mee sinne vaan lauteille, kyllä minä löylyt heitän, niin että tuntuu." "Löylyä, löylyä", huudetaankin jo lauteilta ja mamma vastaa, kippo jo kädessä valmiina. "Tulee, tulee senkin, siino, siino, senkin, joko tuntuu, hä", ja heittää vielä kerran, niinkuin varmuuden vuoksi kipollisen. Ei miehet kuitenkaan aina saaneet löylyä mielensä mukaan. Jos lauteilla sattui olemaan pieniä lapsia, tai oli äitinsä sylissä sinne tulossa, niin saunottaja huuteli miehille: "Ei lapsia polteta sentän, saatte orottaa sen aikaa, niin kiiruta o, kyllä sitä kerkii." Ja Linkin mamman sana oli laki, siihen tyydyttiin mukisematta.

SAUNATAPOIHIN KUULUI myös löylykilpa miesten kesken. Kun sitten rupeesi tulemaan kuuma, niin heikommat vetivät niskaa kyyryyn, tai painuivat alas lauteilta ja maailivat: "Siellä pirukan o tommossa."

Se joka viimeiseksi jäi lauteille, muisti kyllä pesuhuoneessa leuhkasta: "No oltas ny vihrottu vaan, ku alkuun päästiin." Eräs saunan va-

kituinen asiakas oli suutari Hytönen, pieni rumppusuutari, josta pojat sanoivat hänet nähtyään: "Katon äijän nahka on luitten päällä kireessä." Suutarissa ei liikoja lihoja kyllä ollut. Mutta ahne löylymies suutari oli. Hän otti joka kerran niin kovat löylyt, että kannettiin pyörtyneenä pesuhuoneeseen. Linkin mamma rototti "taas senkin piru", mutta hoivaili kumminkin suutarin virkeäksi. Niinpä sitten meidän perhe kuivatteli itseään pukuhuoneessa, tosin me pojat jo olimme pukeissa. Siinä sitten odotellessamme äitiä ja isää, katselimme kun eräs mies kiskoi paitaa puolimärkään ihoonsa, ja kun se sitten vihdoin meni päälle, niin selkämys repei koko mitaltaan. Mies tokaisee: "No kattos tota, sehän ahdas oli." Vieressä istunut mies oli katsellut koko ajan tuota yritystä ja nyt hän kaikessa rauhassa sanoo: "Se on mullekin vähän ahdas, meinaan, se oli minun paitani." "No, no, katos niin onkin, se on totta, olishan mun pitänyt tuntea se tosta liepeestäkin, mulla kun on yksvärinen paita."

Ja kyllä me pojat olisimme kuunnelleet vaikka koko illan miesten juttuja, mutta isäkin sai vaatteet päälleen ja äiti odotteli jo ovelta, puhtaana ja punakkana meitä, kiitellen mammaa hyvistä löylyistä.

Ja kun kotona odotti pullakahvit sekä omatekoinen jauhokalja, niin me pojat lähdimme ilman enempää käskyjä saunasta kotiin.

*Saunalauteet,
vihtahauteet.
Särkykivut,
mieli haikee.
Saunassa, murheet laukee.*

ANNA RIENTOLA:

HAAPASEN SAUNAN MUISTOJA

TÄMÄ SAUNA sijaitsi Amurissa Kalliokadun ja Sotkankadun kulmassa. Minun ensimmäinen tuttavuuteni tuohon saunaan oli ensimmäisiä elämässäni. Olin nimittäin 3 kk ikäinen, kun meidän kotiväki muutti tälle suunnalle ja koska sauna oli ainoa tällä kulmakunnalla, oli luonnollista, että äitini kuljetti minua siellä vanhempien veljieni ja sisarieni kanssa. Meitä oli silloin 5 lasta, joista vanhin oli 8-vuotias. Oli siinä touhua, kun tämä joukko tuli puhtaaksi. Ihmettelen vaan, miten äiti jaksoi kaikki vihtoa ja pestä.

Sauna sijaitsi piharakennuksessa. Kun oli muutama rappu noustu ylös, oli heti vasemmalla saunanpitäjä, Haapasen isäntä, lihava ja leppoisa mies rahaa ottamassa. Haapasen emäntä oli samanlaista tyyppiä ja myös usein maksun ottajana. Sitten siinä oli pöytä ja pöydällä laatikko,

jossa oli heidän kissansa, jonka nimi oli Nalle. Se myös oli hyvin isäntä-väkensä tyyppiä. Iso, lihava ja hyväntapainen. Ei sitä lasten tarvinnut pelätä.

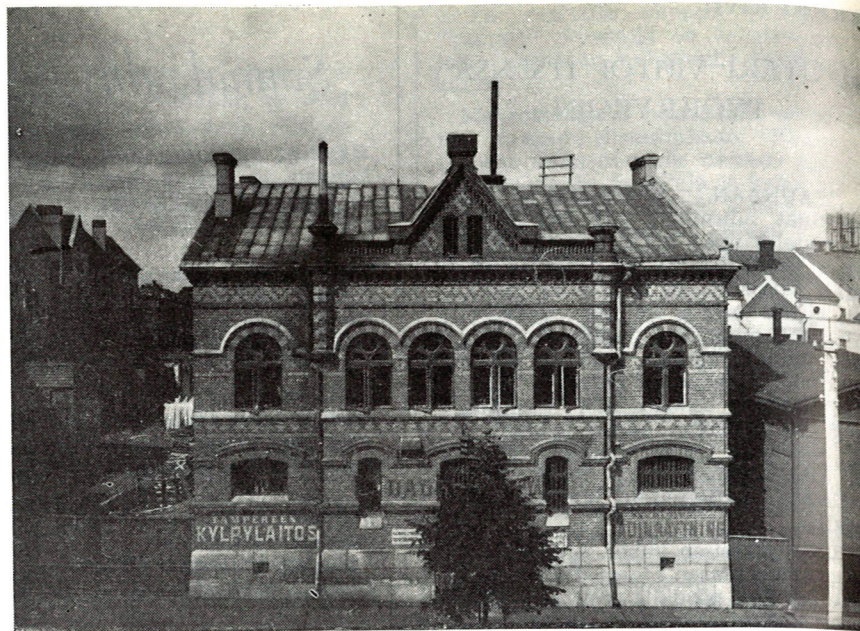
Sauna oli yhteinen sekä naisille että miehille, joskin pukuhuoneet olivat erikseen. Naisten pukuhuoneeseen mentiin heti isännän vierestä ja miesten puoli oli oikealla. Saunaan kyllä mentiin samasta ovesta. Rapuista suoraan nousi miesten puolelle raput lavolle kun sen sijaan naisten lavolle mentiin vasemmalle. Siellä oli ensin pikku lavo, joka oli lasten vihtomispaikka ja siitä oikealle muutama askel ylemmän naisten lavo. Lavolla olivat naiset ja miehet yhdessä ilman väli-seiniä. Penkit olivat ympäri lavoa. Löyly heitettiin miesten puolella olevaan kiukaaseen, jossa myös vihdat haudottiin. Löyly siis tuli kuitenkin suoraan molemmille puolille ja jos oli hyviä löylyn huutajia miesten joukossa, oli hyvä, että naisilla oli mahdollisuus siirtyä pikkulavolle. Lavolla oli myöskin sellainen orsi, jonne miehet usein veivät paitansa, kun itse olivat löylyssä ja peseytymässä. Tämä oli tärkeä toimenpide siihen aikaan, olihan jo vanha sanonta: "Pese minua ja pyykkää minua, mutta älä vie saunan löylyyn". — Näin päästiin eroon vieraista, jotka olivat vastenmielisiä paidan saumoissa ja muuallakin.

Vihtominen suoritettiin yhteisillä vihdoilla, joita oli talon puolesta varattuna laverilla, joka oli heti saunan tultaessa oikealla puolella. Siitä kukin valitsi parhaan, jota jo sitä ennen olivat monet käyttäneet. Tätä virutettiin kiukaan vieressä olevassa kiulussa ja sitten "saunapassari" pisti kiukaaseen ja heitti löylyä, josta sitten saivat osansa myös saunassa olijat.

Mieleeni on jäänyt eräs tapaus saunasta. Olin silloin jo käynyt rip-pikoulun ja menin jälleen tuttuun saunaan. Edelläni meni hyvin lihava vaimoihminen. Portaat, jotka olivat yhteiset naisille ja miehille, olivat liukkaat ja vaimo lensi portaita alas tullessaan selälleen aivan miesten pesupaikan eteen. Siihen riensi heti toinen toimehikas eukko, sieppasi vihdan laverilta ja heitti sen suojaksi pudonneelle. Eihän sitä heti saanut niin vaan jaloilleen ja niin oli tämä toimenpide niissä oloissa tärkeä toimitus.

Lavon alla oli paikka jossa pes-tiin. Naiset jälleen vasemmalla ja miehet oikealla puolella, mutta jos sattui, ettei ollut tilaa, niin ei mikään estänyt menemästä sinne missä tilaa oli. Eihän ollut mitään vaikeutta kun kerran ei ollut aitoja välissä. Useinkin aviopuolisot olivat yhdessä peseytymässä. Siinä yhdessä pestiin lapsetkin. Isä tietenkin isommat. Ei silloin ollut myöskään eri peseytymisvälineitä, vaan samalla "trasselilla" jokainen perheenjäsen pesi itsensä.

Tämä sauna on vieläkin käytössä, joskaan ei samanlaisena. Ei ole enää

"Tampereen Kylpylaitos" sijaitsi Hämeenkatu 26:ssa eli Tuotannon talon paikalla tämän vuosisadan alussa. "Villensauna" oli samalla paikalla myöhemmin.

pikkulavoa. Seinä erottaa kylpijät ja pesijät.

Saunamaksu oli silloin 10 p aikuisilta, 5 p isommilta lapsilta, pienet pääsivät ilman. Kaljaa, joka oli omatekoista, sai samaan maksuun juoda. Iso kortteli oli kalja-astian vieressä ja sitä sitten vuoron perään käytettiin. Ei silloin saatu estoja.

Nyt näitä kansansaunoja on enää aika vähän. Ennen saunaharrastus oli suurempi kuin nykyään, koska silloin ei ollut kylpyhuoneita. Tyytyväisin mielin mentiin joka viikko saunaan, toiset kahdestikin. Puhtaat vaatteet vaihdettiin ja tunnettiin, että pyhä on tulossa.

ARVO OLLGREN:

TAMPERELAISIA SAUNOJA

"Lämmin on emosen sauna ilman löylyn lyömättäkin"

NÄIN VOIVAT SANOA ne lapset, joidenka pihapiirissä oli sauna, mutta toista oli meidän kaupunkilaiskakaroiden, joiden täytyi hakea sauna mistä sen löysi.

Olen syntynyt "Kaakinmaassa" Hermanssonin talossa. Siinä ei ollut saunaa, mutta luulen saaneeni ensimmäiset saunatunteeni Ristikatu 3:ssa, joka on hävinnyt pois käytöstä sekä myös "Liljan Maijan" saunakaljat.

Perheemme muutti sitten Tammelan kaupunginosaan, jossa nuoruusvuodet kuluivat. Kun tuli lauantai tai jokin juhla-aatto, oli saunaan meno ilon hetki. Silloin mentiin perheittäin saunaan. Ilman rajoitusta saivat kaikki olla sekaisin tässä lapsuuteni saunassa Ilmarinkatu 1.

Omat pukuhuoneet oli kyllä naisille ja miehille, sekä löylyparvi ja pesuhuone lavon alla. Kun menit saunanpuolelle, oli "passari" laittanut riviin ämpäreitä, joissa oli haudotut vihdat vesineen, joten ei muuta kuin kiipeä parveen ja ala löylyjä ropsia. Kun olit pessyt, kysyttiin "muistitko pestä naamasasi".

Pukuhuoneessa oli iso ämpäri pöydällä, jossa oli jauhokallaa, siitä sai pistää mukiin ja juoda niin, että "napa kiilsi". Se kuului samaan maksuun. Silloin oli saunamaksu 5 penniä lapsilta, 10 penniä aikuisilta.

Tämä lapsuuteni sauna toimii vielä, kaikki on entisellään, paitsi kaljapöytä on hävinnyt ja tilalle on tullut penkki, ehkä väen paljouden vuoksi.

KUN VARTUIN ja tulin omatoimiseksi, sain mennä yksin saunaan. Silloin tehtiin tutustumiskäyntejä toisiin saunoihin. Kävin Pinninkatu 41:ssä. Pukuhuoneet olivat talon alakerrassa, sauna piharakennuksessa. Tästä saunasta tuli lopuksi kahvinkorviketehdas.

Tuli myös käytyä Gröndahlin saunassa Moisionkatu 41, joka oli avara ja varustettu naisten ja miesten osastoilla ja joka toimii yhä vieläkin.

Kukkasniemen sauna Armonkal-liolla Sahatien varrella oli siitä erikoinen, että sieltä löylystä juostiin välillä Näsijärveen jäähtymään ilman mitään, alasti vaan.

Vanhana saunana muistan myös Enbomin saunan Varkaanlahden- ja Vuorikadun kulmassa ennenkuin oli Lapin siltaa. Sitten toimi kauan Karlssonin sauna Satakunnan- ja Ojakadun kulmassa. Satakunnankadulta kävi rappuset pihaan ja Ojakadulla oli rakennuksen alitse tun-

neli saunalle. Nämä saunat ovat jo hävinneet muistojen joukkoon.

Keskikaupungilla oli kylpylaitos "herrasväkiä" varten Hämeenkatu 26:ssa. Sen oven päällä oli kolmi-kulmainen lyhty, jossa luki: "Sauna — Bad", mutta 1920:n vaiheilla siitä tuli kahvila "Villensauna". Nyt samalla paikalla on "Kustaa III" baari.

Alarannassa oli Nykäsen sauna Satamakatu 2 sekä Tiiliruukinkadun sauna. En voi unohtaa Amurista "Kukko-Sundholmin" saunaa Niemikatu 16, jossa olen ottanut monta makoista löylyä. Sauna oli pieni ja siellä oli "särmä"-järjestelmä sekä pukuhuoneessa että saunan puolella, mutta lavolla istuttiin naiset ja miehet sekaisin mistä vain paikan kukin sai.

Pesuvettä pistettiin samasta tiinusta, johon lämmintä vettä tuli puukourua pitkin.

Tahmelalaiset olivat köyhiä saunasta, sillä siellä ei ollut yhteistä saunaa käytettävissä, vaan he kävivät Järvisen saunassa Kruununmakasiinin vieressä Särkänkatu 21.

Juhannuskylän saunassa Viinikankatu 10 sattui kerran miesten kesken riitaa, josta seurasi tappelu. Silloin "passari", vaikka olikin pieni, meni joukkoon, otti pahimman rähjäjäjän takaapäin kiinni ja talutti rähjäjäjän pihalle pakkaseen tyyntymään.

Isäni toimi haudankaivajana ja kun vein hänelle evästä ja autoin häntä sen mitä 10—12-vuotias jaksoi, tiesin pääseväni hautausmaan "trekoosmestari". Ståhlbergin saunan. Se oli erikoinen sauna, sillä se oli kaivettu hiekkaharjuun ja oli se sisään lämpiävä. Löyly kirvelsi silmiä. Ovi oli Pinninojalle päin, ulkona riisuttiin penkille, joka oli oven pielessä ja siinä puettiin myös.

Sitten oli Tammelan kaupungin-osassa 1920 vuoden paikkeilla "höyrysauna" Väinölänkatu 15. Se oli ajanmukainen löyly- ja pesuhuoneinen. Löylyä sai kun vain avasi venttiilin. Pesuhuone ja pukuhuoneet olivat avarat. Pesuhuonetta täydensivät kuhnepuntut istu-juineen. "Vesi voitehista parahin." Naisten osasto oli toisessa kerroksessa, miesten ensi kerroksessa. Tämä sauna on poistettu käytöstä.

ELSA HAAVISTO:

HAAPASEN SAUNA JA SEN HYVÄ PASSARI

AMURISSA KALLIOKADUN VARRELLA oli Haapasen sauna, joka oli hyvässä maineessa ja jossa kävi paljon kansaa. Saunan puolelle menivät kaikki — naiset, miehet ja lapset — samasta ovesta, samoin

samoja portaita ylös lavolle, mutta toinen osa lavoa oli miesten ja toinen puoli naisten löylyalueena. Lau-teen yläpuolella oli pitkä orsi, johon kainoimmat heittivät mukanaan tuomansa paidan tai muun verhon. Alas tultaessa painuttiin pesemään lavojen alle aika hämäriin, mataliin tiloihin.

Saunassa oli miesten puolella tila-va riisumahuone, naisten puolella 2 pienempää ja lisäksi karttuuniverholla eristetty pieni koppi. Kun silloin tällöin olin talossa asuneen tä-tini luona, tulin tuttavaksi talon tyttären Olgan ja Ainin kanssa ja kun sekä talo että sauna kuului heidän vanhemmilleen — sain heidän mukanaan aina maksutta käydä saunassa. Vähän ylvästellen me sit-ten — ohi sen kuhisevan joukon — purjehdimme sen karttuuniverhon takaa. Ja mikäli halutti, kutsuimme jonkun tuttavan mukaan.

Saunamaksu oli 10 penniä aikuisilta, 5 penniä lapsilta, mutta vakahiset vauvat pääsivät maksutta. Hyvä jauhokallja kuului samaan ja sitä sai juoda tarpeekseen. Pöydällä oli ämpäri ja siinä monta pläkkimukia ympärillä. Vieressä istui emäntä saunarahjoja vastaan ottamassa. Hän se myös hyväksi mainitun kaljan valmisti niin, ettei samanpäiväistä tuotu tarjolle "ettei sitte kenenkään vatta mennä rikki". Toi-sena ja kolmantena päivänä se oli parhaimmillaan.

EMÄNTÄ OLI TARMOKAS IH-MINEN, jota osasivat vähän vält-tää nekin ukonkekkulat, jotka aina tilin saatuaan ostivat viinaa tai risun oltta ja joitten piti päästä nautinnosta toiseen — saunomaan. Kun sauna lauantaisin oli auki klo 2—10, niin senkin jälkeen saattoi joku vielä "tulla armon rumpua soittaen" ja päästettiin sisälle.

Talon isäntä, hyväntuulinen uk-kei, hääräsi usein hevosineen pi-hassa vesitynnyrin vaiheilla. En muista, tuotiinko saunavesi ihan järvestä tynnyrillä, mutta suuressa padassa se kuumitettiin ja siitä isoon puljuun "plantattiin". Ja täy-tyi sen tynnyrin aina olla "vesilas-tissa" tulipalojen varalta. Täyttä karkua piti mennä, kun palotorvi soi. Saunapassari oli yliveto kai-keessa. Ystävällinen ja avulias oli Haapasen monivuotinen Manta. Ei tehnyt työtään aina pennosien vuoksi, vaikka ne olisivat kovin tarpeen olleet, vaan auttoi nääntyviä äitejä, joilla saattoi olla 5—6 lasta muka-naan. Kovin antoivatkin tädin pestä, osasi kai hellävaroen toimia ja jos meni saippuaa silmiin, osattiin se poistaa — ajan tavan mukaan — nuolemalla. Ja joskus toi kiitol-linen äiti kahvipullon palkaksi tar-peellisesta avusta. Miehet maksoivat selkänsä pesusta paremmin — var-sinkin kännipäissään — ja hehän sitä rahapussia "röökäsivät". Ja sil-tä varalta oli Mantalla pitkä kan-gapussi vihdan alla padan vierus-talla. Muuta palkkaa ei sitten ollut-

kaan. Lauantai-iltana niitä kolikoi-ta enempi kertyi. Sopi mukavasti mennä sunnuntaiaamuna Enpum-min kaupasta sisäpuolen kautta os-taan soppamakkaraa pyhäiseksi ate-riaksi.

Saunan sai lauantaina vain "yli-kanteen" virauttaa, sillä joka maa-nantaina oli perusteellinen kuuraus. Harjaan ja "luurantyyven" kanssa "nylkytettiin" joka nurkka ja pieli ja kyllä sen jälkeen oli puhdas haju saunan vaiheilla. Saunakammarit myös siivottiin perin juurin.

Silloin talon emäntäkin kahveetti hyvää passaria, joka oli niin taita-va, että kiuasikin säilyi kauan eheä-nä, kun aina heitti löylyä kuumalla vedellä. Eivät kivet silloin halkeil-leet. Ja kaipauksella kauan muistel-tiin hyvää Manta. Monta oli saat-tajaa hänen hautansa äärellä — niitä saunaihmisiiä.

ELSA LEHTOLA:

KANSANSAUNAT TAMPEREELLA VUOSI- SADAN ALUSSA

OLEN LAPSENA ASUNUT eri puolilla kaupunkia, joten olen käy-nyt monessa saunassa.

Kaikille yhteistä oli se, että ne olivat ns. yhteissaunoja, joissa mie-het ja naiset kylpivät samassa.

Vaikka naiset luonnollisesti puku-huoneessa hakeutuivat syrjemmälle, saattoi vieras mies ja nainen joutua rinnakkain. Riisuminen kävi parem-min mutta pukeminen oli kiusalli-sempää. Niinpä naiset sujauttivat-kin useamman vaatekappaleen si-säkkäin päälleen.

Saunan puolelle mentäessä naiset kietoivat ympärilleen lakanan, joka siellä jätettiin sitä varten olevaan naulakkoon.

Saunamaksuun, joka muistaakseni oli aikuisilta 20 p, kuului myös vihta. Niinpä vesiämpärit ja vihdat olivatkin valmiina rivissä lattialla, josta kukin sai valita mieleisensä.

Usein miehet "huusivat" löylyä lavolla oltaessa niin paljon, että las-ten ja naisten oli kiireen vilkkaa paettava alas.

Peseminen tapahtui samassa, niin-kuin vieläkin vanhoissa saunoissa. Joskus kävi niin hausvasti tai sa-noisinko hassusti, että vesialtaan äärellä tapasi edellisillan "kaverin-sa".

Myöhemmin ilmestyi pukuhuonei-siin väliverho ja sen jälkeen oikein lauta-aita erottamaan vuohet ja lampaat. Se oli jo suuri edistysaskel parempaan päin.

SAUNAKULTTUURIN NOUSUK-SI voi sanoa sitä, kun alunperin ra-

kennettiin eri puolet ja eri ovet kummallekin pukupuolelle. Sellainen oli Puutarhakatu 31:ssä. Se talo purettiin viime vuonna. Muistaakseni se rakennettiin vuoden 1915 paikkeilla. Siinä oli myös "herrasväen" eli tilaussauna. En tiedä muualla olleen sellaista kuin Hämeenkadun varrella nykyisen Kustaa III:n ravintolan paikalla. Jälkeenpäin oli siinä ravintola "Villensauna".

Vielä voin mainita, että pukuhuoneissa oli juomavettä ämpärissä ja mukeja vieressä. Myös omantekoista kaljaa sai ostaa. Se maksoi 5 p mukillinen.

Puhtaana saunasta palattiin, vaikka siellä olikin alkeellisempaa kuin nykyään.

KATRI JÄRVINEN:

TIILIRUUKINKADUN SAUNASSA

Tämä tapahtui Tiiliruukinkadun saunassa noin 38 vuotta sitten. Se oli sitä aikaa kun naiset alkoivat ottaa kestokiharaita hiuksiinsa. Leikattuja hiuksia kyllä oli jo ollut jonkin aikaa, mutta ei kiharoita.

Oli eräs lauantai. Olin poikani kanssa saunassa. Meitä oli pukuhuoneessa aika monta nuorta ja vanhaa. Kun ovesta tuli samassa talossa asuva rouva, hänellä oli upouudet kiharat hiuksissaan. Niitä ihailivat tuttavat ja vähän vieraamatkin. Joku kysyi, paljonko ne ovat maksaneet. Rouva vastasi: 100 mk. Se oli silloin kun 100 mk oli suuri raha: esimerkiksi minunkaan mieheni ei saanut kuin 5 mk tunnilta palkkaa. Oli ollut jo vähän aikaa aivan hiljaista, eikä mistään kuulunut puhetta, kun poikani yht'äkkiä lausui mielipiteensä asiasta. Hän sanoi niin että kaikki kuulivat: "100 markalla saa paljon leipää." Toisesta nurkasta vastasi hänelle eräs vanha rouva: "Siinä sinä polka sanoit oikein." Kyllä siinä sentään tuli hymyä sekä nauruakin. Minä menin aivan hämilleni. Poikani oli silloin noin 4-vuotias.

Samassa saunassa tapahtui myös seuraava tapaus. Oli taas lauantai-ilta. Meitä naisia oli aivan täpö täysi huone pesemässä. Yht'äkkiä joku hihkaisi: "Tuolla ikkunan takana on mies!" Saunottaja meni ottamaan selvää ulko-ovelle ja huusi miehelle: "Kuka sinä olet ja mitä sinä täältä haet?" Mies vastasi: "Tyttöjä." Silloin saunottaja sanoi, että nyt kyllä lähdet sinne missä pippuri kasvaa kunhan halon pannuhuoneesta haen. Tuli siihen hällökkään jo miesten puolen saunottajakin, ja yhdessä he menivät uhkaavana halot pystyssä portille asti miehen perään. Aijä pinkaisi niin paljon kuin ikänä pääsi Papinkatua ylös. En ole kuullut sattuiiko sen jälkeen siinä saunassa toista samanlaista tapaus-ta.

Muuten Tiiliruukinkadun sauna on minun mielestäni paras Tampereen vanhoista saunoista löylyn ym. puolesta. Olen kiertänyt Pyynikkiä

Tiiliruukinkadun sauna on ollut kauan tämän näköinen ulkoa.

ympäri, asunut Varalassa, Tahmelassa ja jälleen kotiutunut Pyynikin tälle puolelle. Mutta en kertaakaan ole mennyt muualle saunomaan kuin Tiiliruukinkadulle. Siellä saa vieläkin oikean saunatunnelman.

"Tamperealainen, jota haluan muistaa"

Samalla kerralla sauna-aiheen kanssa Tammerkoski julkaisi lukijoilleen kirjoituskilpailun aiheesta "Tamperealainen, jota haluan muistaa". Tämän kirjoituskilpailun tarkoituksena oli tuoda esiin tamperealaisia, jotka ovat kotikaupungissaan suorittaneet arvokkaan työn — olkoon se laadultaan minkäläinen tahansa, joko näkyvällä paikalla tai vaatimattomassa ympäristössä tapahtunut. Nimenomaan sanottiin tarkoituksena olevan tuoda esiin sellaisia ihmisiä, jotka ovat jääneet julkista huomiota ja tunnustusta vaille.

Tähän kirjoituskilpailuumme on tullut kirjoituksia verraten vähän, vain 5 kpl. Niistä on palkittu seuraavat: Y. A. Haapanen, aihe pianokauppias ja -tehtailija Yrjö Piilinen, Arvid Toivonen, aihe: taidemaalari Ritjof Rosenqvist, Irja Valjus, aihe: leikkikenttätäti Anna Penttilä.

Yksi kirjoituksista on jo julkaistu, toiset julkaistaan lähinumeroissa.

Toimitus toivoo saavansa lukijoilta edelleen kirjoituksia, jotka soveltuvat mainitun otsikon alle. Jokaisella meistä on varmaan ajatuksissaan tamperealainen, joka ansaitsee tulla palautetuksi mieliin. Kertokaa hänestä!

ASTRI KYKYRI:

SAUNASTA SAI SYÖPÄLÄISIÄKIN ENNEN

NOIN 60 VUODEN TAKAA muistelen saunaa Niemikatu 16. "Kukka-Sunholmiksi" sitä sanottiin, se oli kai jonkinlainen haukkumanimi. Olin silloin "toisen osaston" oppilas, kun äitini kanssa olimme muuttaneet samoilte Amurin kulmille ja tässä saunassa kävimme joka lauantai. Talvella kun oli kovia pakkasia, äiti kietoi itsensä suureen villashaaliiin ja minulla oli porilainen toppapaltto ja tallukat. Saunavaatteet käärittiin saunapyyhkeeseen ilman muuta ja pantiin kainaloon. Ei silloin mitään laukkuja käytetty. Joillakin suuriperheillä oli verkko-kassi.

Sauna oli piharakennuksessa. Kun tultiin sisälle, oli ensin miesten pukuhuone, jonka lävitse mentiin verholla peitetystä oviaukosta naisten puolelle. Se oli suuri huone ja jaettu kahtia ohuella lautaseinällä. Rahastaja istui penkinpäässä oviaukon vieressä suuri nahkainen rahapussi kaulassa. Saunamaksu muistaakseni oli aikuisilta 25 p ja lapsilta 15 p. Loppuviikolla oli aina paljon väkeä, niin että istumaan ei mahtunut eikä naulakot riittäneet kaikkien vaatteille. Siihen penkille ne käärittiin yhteen myytyyn ja kyllä ne usein sekaantuivatkin toisten vaatteiden kanssa.

Saunan puoli oli samalla tavalla jaettu lautaseinällä sekä lavolla että pesupaikalla, mutta vedenottopalkka oli yhteinen suuri tiinu, miehet toisella laidalla ja naiset toisella. Vesi tuli vieressä olevasta pakarista ränniä myöten, jossa se kuumennettiin. Tiinussa uiskenteli puukiuluja, joilla vettä otettiin pesukiluihin.

KYLLÄ SIELLÄ VÄLIIN oli aika huutoa ja meteliä, kun miehet huusivat kovat löylyt ja vaimot ja lapset huusivat ja itkivät. Lavon alla oli pesupaikat ja joskus sai lauteilta likavedet niskaansa, kun sattui olemaan sillä kohdalla ja sattuihan sitä usein, kun kovassa tungoksessa koetti pestä. Usein vaimot menivät lavolle miestensä selkää pesemään. Kaiteen reunaan oli jätetty aukko kai sitä varten. Vaikka siihen aikaan oltiin muuten kainoja ja häveliäitä, ei sellaisessa pienessä saunassa voinut alastomuuttaan katkeä.

Niin naiset kuin miehetkin käyttivät vihtaa "viikunan lehtenä" lauteille noustessa. Raput olivat kyllä eri kummallakin puolella, mutta ei niitten näkyvyyttä mikään suojanut.

Näin oli vihdottu ja pesty pyykki-saippuan ja valkoisensinikirjavan ryssäsaippuan avulla kukin itseme puhtaaksi. Punaisena ja höyrypilven sumussa sitten puhkutaan ja kehutaan, että kyllä oli hyvät löylyt. Seinän takaa miehet oikein äräpähten säestyksellä vielä samaa vakuuttavat. Molemmilla puolilla on nurkkahyllyt ja siinä on kaljaam-

pärit pläkkimukineen. Lapset pyytävät "häppää" ja hyvälle se maistuu, jos ei satu olemaan hapanta. Siinä lattialla hyllyn alla on emalinen sylkyastia ja siihen syljetään ties mitä basilleja ja kaljaämpärikin siinä yläpuolella on peittämättä. Puheen porina on kova, siellä saa kuul-ja jos vaikka mitä, ei siinä lastenkaan korvia kaihdeta. Ilma on hiestä ja liljamentin ja likaisten vaatteiden haju on paksua, ei siellä itseään kuivaksi saa.

PUHDASTA ON KYLLÄ TULLUT, mutta se syöpäläisten saatto, minkä saunasta mukaansa sai, oli kiusallista. Minusta etenkin kirput pitivät. Aina kun kotiin pääsi, alkoi kirpupajahti, sillä ne purivat niin, että jäi suuret paukurat pitkin ihoa. Täitä oli meillä lapsilla sekä päässä että vaatteissa. Sen ajan vaatetus oli niin otollista kaikille eläjille, paidat olivat liinaisia leveine saumoineen. Niissä vaateai viihtyi hyvin, kirput taas viihtyivät flanelli- ja villasissa virkatuissa pöksyissä ja alushameissa. Vaikka kuinka olisi koti ollut puhdas, niin ei näitä yleisen saunan vitsauksia välttänyt. Vaikka tukka oli kovasti pesty, niin piti istua pää äidin polvilla ja hän pienellä puukolla raaputti ja napsi saivaria. Se oli niin mukavaa, että siihen ihan tahtoi nukahtaa. Saunan jälkeen ei juuri mihinkään läh-detty vaan oltiin kotona, juotiin teetä ja nautittiin hyvän olon tunteesta öljylampun valaistuksessa. Sellaisen tunteen vain suomalainen sauna voi ihmiselle antaa, vaikka alkeellinenkin. Silloin oltiin levollisia ja rauhallisia, kiirettä ei ollut kuten nykykaan.

Sananparsia vuoden tulosta

- Orahasta oljen alkua.
- Hermannista heinäen, Joelista juoksujalkaa.
- Hyväm miähem papumaas on ottaa että jättää.
- Talvella talon kautta, kesäsellä naurishalmeen.
- Räätikä lujaa, tupakki löysään (istutetaan).
- On totinen kuin lantun istut-taja.
- Muista Jussina nauris ja Perttuna ruis (kylvää).
- Kun on mato niin on sato, kun on hämmähäkki on tyhjä säkki.
- Älä laase (tyhjennä) laariasi, laase talon lattiata.
- Sillon vasta räätikä kasvaa, kun varstan kolke kuuluu.
- Ei viljaa vaivatonta, ei kaljaa jauhotonta.
- Jaakkona se siämenriihi läm-pee.
- Olavista riihet auki.
- Jaakkona laiskakin latonsa ovet tukki.
- Jaakkona jaloilla, Uotina or-silla, Perttuna pellon povessa.
- Kun on puola pualikypsä, niin on pelto kokokypsä.

E. H.

Supi-Jussin hirvenammunta

Tämä kertomus perustuu tosi-tapahtumaan, joka on sattunut suunnilleen vuosisatamme alus-sa Kangasalan Siitaman taka-mailla. Silloin tepasteli Tampereen lähimetsissä vielä runsaasti hirviä eikä sudenulvontakaan ollut harvinaista kuultavaa.

☆ SUPI-JUSSIksi miestä kutsuttiin. Hänen nimensä ei ollut sinne päin-kään, mutta kun hänen puheensa oli kuin kuiskailua, kyläläiset sanoivat hänen supisevan, siitä nimi. Ole-mukseltaan mies oli pienehkö, sala-myhkäinen, luihukitseinen ja hive-nen kumara, vaikka ei ollut iältään paljoakaan yli neljäkymmenen.

Hänen kotimökkinsä sijaitsi jos-sakin Kangasalan lähetyvillä, mut-ta se oli pienehkö. Vähän oli pelto-maata, jossa kasvoi vain perunaa ja rehulanttua ainoata lehmää varten ja sianruoaksikin. Muita kotieläimiä ei ollutkaan. Topakka vaimo sen si-jaan oli ja kolme lasta, alaikäisiä silloin vielä kaikki.

Supi-Jussi ei juuri muuta tehnyt kuin metsästeli vain. Riistan rauhoitusajoista hän ei paljoakaan vä-littänyt. Ja sitä oli Jussin reppu pullollaan, kun hän palasi läheisiltä riistamailta. Saaliinsa hän vei aina Tampereelle, jossa hänellä oli her-rasväkeä vakinaisina ostajinaan. Monet Tampereen herroista kävivät puolestaan Kangasalan takaisilla riistamailta metsästelemässä ja ma-joittuivat usein Jussin mökkiin, saunakamariin, jonka Jussin vaimo piti aina kunnossa heitä varten. Kun herrat joskus saattoivat maiste-lemaan liikaa ja saalis jäi siitä syystä olemattomaksi, oli Jussilla herroja varten riistaa varastossa. Ellei ollut, hän kävi lähimetsistä am-pumassa. Jussi ymmärsi rahan arvon ja määräsi silloin riistastaan kaksin-kertaisen hinnan, koska tiesi, että Tampereen herrat eivät olleet kit-saita eivätkä kehdanneet palata Tampereelle ilman saalista.

☆ SUPI-JUSSIN ERÄRETKISTÄ ei kukaan pitäjäläisistä paljoakaan tie-tänyt. Huuhuttiin ja kuiskailtiin vain Jussin harjoittamasta hirvien sala-metsästyksestä, koska metsistä löy-tyi silloin tällöin luvattomana aika-na ammuttujen hirvien jäännöksiä. Tavallisesti ne löytyivät kruunun metsistä metsänvartijan löytäminä, joka ilmoitti niistä pitäjän valles-

mannille, mutta tulos oli aina sama: salametsästäjää ei löydetty.

Epäilykset kohdistuivat Supi-Jus-siin ja vallesmanni kävi joskus Jussin mökillä etsimässä lihakatko-jä, mutta tuloksetta. Tällaisten tar-kastuksien jälkeen Jussi oli hiivenen alakuloinen, varsinkin kun valles-manni aina virkkoi, että kyllä Jussi vielä tavattaisiin itse teossa ja siitä tulisikin linnanreissu.

Viikkoa ennen joulua Supi-Jussi istui sikalansa oven kynnyksellä ja katseli pahoilla kellottavaa sikaan-sa. Hän supisi itsekseen, että painaisiko pulsa possu jo sataa kiloa, että sen voisi panna joulupaisteiksi, vai antaisiko sen vielä lihoa ja kas-vaa, kun sillä näytti olevan hyvä ruokahalukin.

Siitä hän sitten nousi, käveli riihen luo ja kaivoi silppukasasta liha-tiunun supisten jälleen itsekseen, että eivät näytä enää montakaan päivää riittävän, kyllä possu on teu-rastettava.

Riiheltä palattuaan Jussi pistäytyi puuvajassa katsomassa, oliko siellä tarpeeksi kuivia puita veden kuu-mentamista varten, mutta ei ollut. Hän päätti lähteä seuraavana aamu-na valtion metsästä kaatamaan kui-via keloja, että riittäisi yli joulunkin.

☆ AAMUHÄMÄRISSÄ hän sonnus-tautuikin matkaan, heitti puolitur-kin hartioilleen ja köytettyään kir-ven vyötäisilleen, hyppäsi suksilleen ja lähti hiihtämään.

Ensin hän teki pienen kierroksen, ettei metsänvartija huomaisi ladun vievän suoraan hänen mökiltään valtion metsään, jos tämä sattuisi olemaan lähetyvillä tarkastuskier-roksellaan.

Päästyään sitten pidemmälle ja löydettyään muutamia sopivia keloja hän istuutui kannon päähän, pani tupakkaa piippuunsa ja poltteli. Pol-tettuaan Jussi heitti turkin yltään ja tarttui kirveeseensä. Hän vilkaisi tarkastelevasti ympärilleen ja huo-masi äkkiä suuren kuusen alla ok-sien suojassa ison silmäparin pitä-vän silmällä hänen puuhiaan. Sil-mien yläpuolella komelli monihaa-rainen sarvikruunu.

Kirves putosi hänen kädestään lumeen ja Supi-Jussin mielessä vä-